

ПЕДАГОГИЧЕСКИ УСЛОВИЯ И СРЕДСТВА ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ПРАКТИКО- ПРЕОБРАЗУВАЩАТА И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ НА 5–7-ГОДИШНИТЕ ДЕЦА

Петя Конакчиева

Приоритетна цел на педагогическото взаимодействие е изграждането и развитието на детската личност като индивидуалност, чрез разкриване и гъвкаво използване на нейните когнитивни, емоционални и мотивационно-потребностни характеристики. Акцентът се поставя върху осъществяване на познавателната дейност като индивидуална детска дейност, което позволява да се преодолее репродуктивността и да се премине към конструиране на индивидуална програма, която отчита “субектния опит” като уникален, самобитен и неповторим.

Включването на 5–7-годишните деца в достъпна практико-преобразуваща и изследователска дейност се основава на отчитане закономерностите в тяхното развитие и целите на съвременното предучилищно образование. В този възрастов период детето “... демонстрира яркост на въображението. Възприемането и изразяването на собствената гледна точка... към заобикалящия го свят се характеризира с висока чувствителност. При 5–6-годишните се проявява желание за експериментирание и откриване на причинно-следствени зависимости и връзки и прояви на саморегулация на дейността ... В условията на самостоятелна инициативна дейност саморегулацията предполага познавателни, емоционални и поведенчески особености на специфичното за детето” (6, 23).

Водещите психолого-педагогически тенденции в овладяването на познавателна култура от 5–7-годишните деца се характеризират с преход към: “познаване чрез системни обобщения и общуване в жизнена среда; осмислено отношение към обкръжаващата среда и инициативно поведение; обобщени представи и конкретни понятия; използване на предметни ориентири и знакови системи; ситуативно-преднамерено учене и целенасочено научаване чрез прилагане на познавателни стратегии; самостоятелно поставяне и решаване на проблеми в нови условия” (6, 23).

Иновационните процеси в съвременното предучилищно образование трудно могат да се опишат без използване на нова терминология.

Терминът **“субектен опит”** дава възможност за разкриване и уточняване съдържанието на понятията: “субект на педагогическо взаимодействие”, “познавателна активност”, “творческа инициатива”, “самостоятелност”. Според И. С. Якиманска под “субектен опит” се разбира индивидуалният опит, обусловен от функционалните особености на организма, социалното обкръжение и собствената психическа активност на субекта. Психическата активност се определя като съвкупност от индивидуално присъщия познавателен, комуникативен и съзидателен опит за усвояване на действителността. В своите изследвания И. С. Якиманска убедително обосновава тезата, че “в субектния опит са представени резултатите от целенасоченото обучение, а също и от стихийното взаимодействие със света на хората и предметите. В хода на онтогенезиса двата източника на субектния опит търпят изменения по съдържание и функции, но остават самостоятелни и личностно значими. Съгласуването на двата източника на опита е необходимо в образованието за обезпечаване на пълноценното развитие на личността. Субектният опит динамично включва индивидуалната представа и знанието, получавано в учебния процес. В съдържанието на субектния опит влизат: предметите на познание и дейност, представите, понятията; операциите, начините, правилата за изпълнение на действията (умствени и практически); емоционалните кодове (личностен смисъл, ценности, нагласи, стереотипи)” (11, 101–102).

Важно средство за овладяване на познавателна култура е ориентирането в околната природна и социална среда (6, 27). То е целесъобразно когато се реализира **чрез вариативна система от педагогически форми и методи на взаимодействие, насочена към усъвършенстване на практико-преобразуващата и изследователската дейност на децата, при отчитане индивидуалния темп на развитие.**

Решаването на нови, необичайни задачи детето постига в условията на своеобразна **изследователска дейност**. Нейната специфика в предучилищна възраст се определя от степента на развитие на възприятието, паметта, мисленето, въображението и възможностите за овладяване на технологии за активно творческо търсене. За обозначаването на подобна форма на дейност на децата от предучилищна възраст Н. Н. Поддяков въвежда понятието **“детско експериментиране”** (5). То представлява **главен функционален механизъм на детското творчество (7).**

Експериментирането е особен способ на духовно – практическо усвояване на действителността, насочен към създаване на такива условия, в които предметите, обектите и явленията най-пълно биха разкрили скритата си, за обичайните ситуации, същност. Важна задача на експерименталната дейност е проследяването и анализът на особеностите на изследвания обект в създадените условия. Промените, тяхната сложност, количество, равнище на контрол, могат да варират в широк диапазон, включвайки и манипулативно – изследователската дейност в ранна възраст, и дейността на научния екип.

Преходът от конкретни възприятия и представи към понятия се реализира чрез **изпробване на опит и информация, чрез изследване и проучване. Самостоятелното експериментиране** на децата от предучилищна възраст с нови обекти и предмети е вид **изследователско поведение**. То възниква и се развива в условия на неопределеност, новост, сложност и противоречивост. Тук т.нар. стратегии “проба – грешка” се оценяват по различен начин, в сравнение с алгоритмичното решаване на задачи. Според А. Т. Шумилин (9) пробите са универсални средства за търсене, неизбежни при решаване на нестандартни задачи. Те (пробите) отразяват процеса на изграждане и проверка на хипотезите. Следователно, методът “проба – грешка” е по-удачно да се нарече метод на хипотезите или метод на съдържателните проби, в противовес на “слепите” проби. **Изследователското поведение** на детето следва да **се оценява** според: **мотивацията** за самостоятелна изследователска дейност; **особеностите на обекта**, към който детето е проявило интерес; **разнообразието** или едностранчивостта **на обследването; разкритият комплекс от проблеми; самостоятелно поставените цели; избраните способности** за тяхното постигане и ефективността им.

Чрез включването на детето в достъпна **практико-преобразуваща и изследователска дейност** се постига **развитие на самостоятелността и самодейността**. Това намира израз в **усъвършенстване на саморегулацията** на дейността и **структурирането на субектния опит**. А те са сред механизмите, определящи динамиката и посоката (вектора) на психическото развитие. Степента на тяхната формираност и параметрите на функционирането им определят **активната, целенасочена и конструктивна позиция на детето като субект на собствената си жизненодейност** и перспективата на неговото развитие.

Спецификата на саморазвитието на субекта се заключава в това, че в процеса на развитие активността, възникваща в отговор на въздействията на заобикалящата ситуация, се заменя от собствена активност при търсене на това, в което се заключава смисъла на неговата жизнедейност: с какво да взаимодейства и какво да преобразува с оглед своите актуални потребности и интереси.

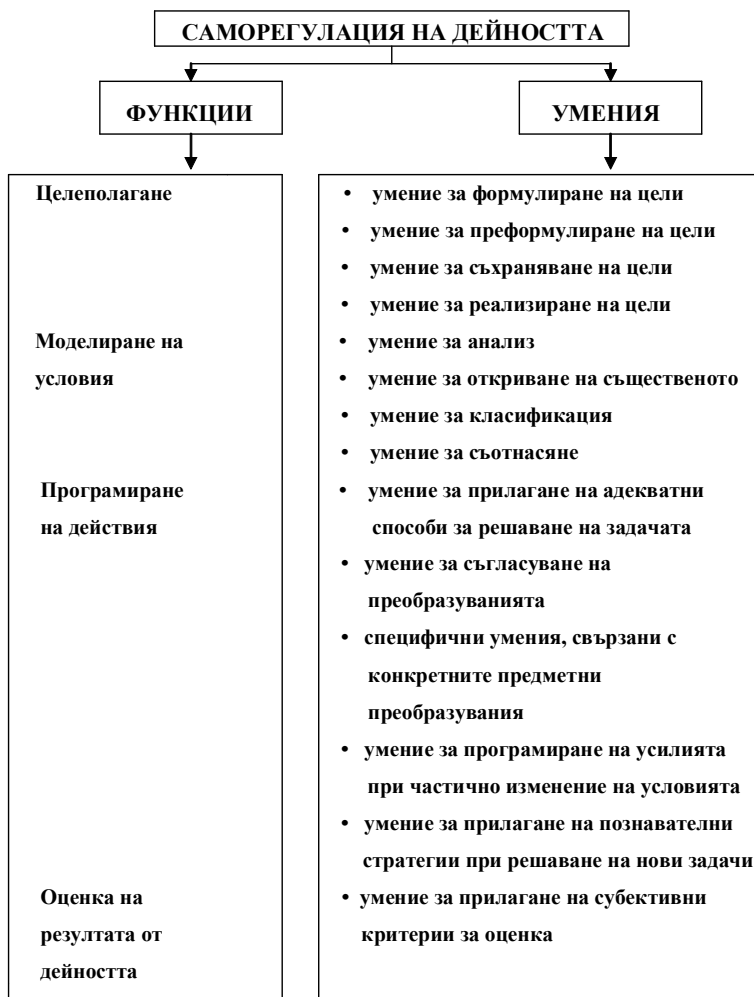
Саморегулацията на дейността се реализира чрез феноменологията на предметните преобразувания и преобразуванията в приложените усилия. Саморегулацията на личността е свързана преди всичко с определяне и коригиране на собствената позиция в рамките на културно-историческата традиция, дефинирала социалните норми.

В описаните в психологическата литература експериментални изследвания, проблемите, свързани с възникването на съзнанието и неговото развитие, се проучват във връзка със специфичния вид човешка активност – дейността (4, 20). Психическата регулация се определя от осъзнатия процес на целеполагане и целереализация. Детето, осъзнавайки своите състояния и задачи, се превръща в субект на собствената си дейност. От тази позиция то ранжира по степен на важност предлаганите задачи, определя условията, които са подходящи за решаването им, подбира начините за преобразуване на изходната ситуация, оценява получените резултати и решава възможни ли са корекции в реализираните действия.

Дейността е целенасочена преобразуваща активност, подбуждана или от външни обстоятелства или от вътрешни потребности, изискващи удовлетворяване. Произволната активност се характеризира с наличие на ръководство на действията, подчинени на целите. Последните обезпечават насочеността към определено предметно съдържание и преобразувания в рамките на реализираната дейност. Активността се определя от своеобразен сценарий за бъдещ отрязък от време, записан като ранжирани цели.

Процесът на саморегулация на дейността може да се представи като реализация на съвкупност от регулаторни умения, обединени в комплекси, съответстващи на основните регулаторни функции (сх. №1).

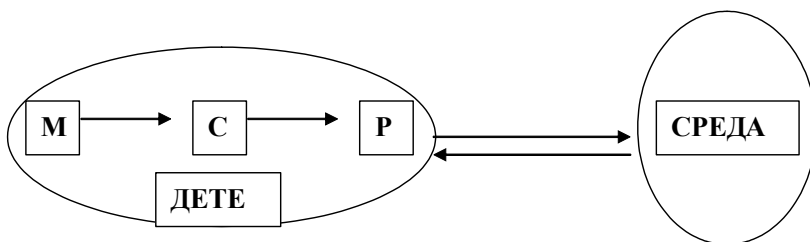
СХЕМА № 1

Целта на дейността винаги е осъзната. Тя е свързана с опити за осмисляне и прогнозиране във въображението на възможни варианти на действия за нейното постигане. Това превръща целта във възможен инструмент за овладяване на ситуацията. Вътрешната преобразуваща активност протича във вид на умствени действия, търсене на адекватни и ефективни способности за

постигане на набелязания резултат. **Вътрешната мисловна активност е производна на външната преобразуваща активност – предметните действия.** В създаване на подходяща образователна среда, стимулираща тяхното усъвършенстване, виждаме резерв за усъвършенстване и на вътрешната мисловна активност. Важен компонент на тази среда са диференцираните **образователни стратегии, насочени към изграждане на собствена познавателна стратегия, осигуряваща самостоятелно ориентиране на детето в многообразието на заобикалящия го свят.** В структурата на ориентирането можем да открием три основни блока: мотивация (М), способности (С), реализация (Р) (сх. № 2).

СХЕМА № 2.

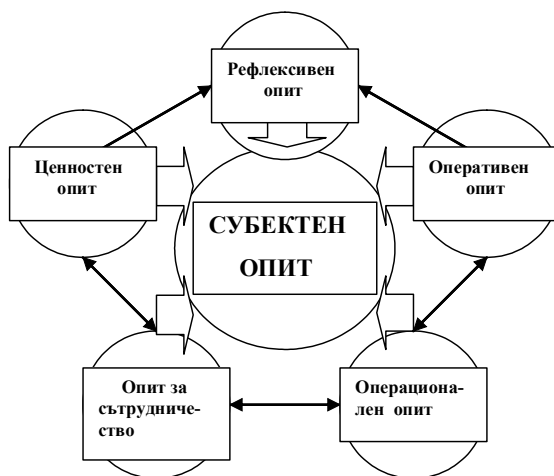
Мотивацията се занимава с въпросите “защо” на поведението. Тя се отнася до вътрешните състояния на организма, които водят до провокиране, упорство, осигуряване на енергия и насока на поведението” (2, 662). Л. И. Анциферова и Б. М. Величковски уточняват, че мотивът не е статично свойство, а динамична система, която се подкрепя след всяко действие и може да се модифицира не само в хода на спонтанното развитие, но и при целенасочено формиране (8, 6).

Базата за развитие на способностите на децата от предучилищна възраст се определя преди всичко от равнището на развитие на нагледните (знакови и символически) форми на опосредстване.

В блока Р се включват различните видове детски дейности, в които детето действа от позицията на субект, която му позволява само или във взаимодействие с другите деца и възрастни да осмисли решаваните задачи, да открие тяхната субектна значимост и мястото им в системата взаимоотношения с другите.

Условие за реализиране на субектната активност е субектният опит. Това е опитът от преживяното и преживяваното поведение, в който са зафиксирани значимите за субекта ценности, правилата за организиране на собствените действия, йерархията на предпочитанията. Субектният опит е многокомпонентно образувание (вж сх. № 3).

СХЕМА № 3.

Ценностният опит е свързан с формиране на интересите, нравствените норми и предпочитанията, идеалите и убежденията. Този компонент насочва усилията на детето към изследване и преобразуване на заобикалящата го среда, с цел изявяване на новото и необичайното в нея, което е лично значимо.

Рефлексивният опит се натрупва в резултат съотнасяне на знанията за собствените възможности и възможните преобразувания в предметния свят и личността с изискванията на дейността. Този компонент осигурява обвързване на ориентировката с останалите компоненти на субектният опит.

Оперативният опит предполага предварителна подготовка, оперативно адаптиране към променящите се условия. Този компонент ориентира детето в собствените възможности за реализиране на значимите изследователски задачи.

Операционалният опит включва общи и специални знания и умения. Този компонент изпълнява обединяваща функция по отношение конкретните средства за преобразуване на ситуацията и възможностите на субекта.

Опитът за сътрудничество се натрупва в резултат на взаимодействие с другите участници в съвместна практико-преобразуваща и изследователска дейност. Той изпълнява обединяваща функция по отношение усилията за съвместно решаване на общи задачи.

Чрез включването на детето в достъпна практико-преобразуваща и изследователска дейност се постига:

➤ развитие на детската личност като индивидуалност, отчитаща нейните когнитивни, емоционални и мотивационно-потребностни характеристики; разкриване на тези характеристики чрез представяне на възможности за тяхното вариативно прилагане при овладяване на система от знания и начини за тяхното получаване;

➤ прилагане на разнообразни стратегии за преработка на опит и информация, съобразно личните предпочитания на детето, отчитащи своеобразието на неговата психофизиологична организация и индивидуалните му особености;

➤ използване на субектния опит при интерпретиране на факти, явления и събития от заобикалящата природна и социална среда, на основата на личностно значими ценности и нагласи, определящи поведението в природо-социалното обкръжение, съобразно мястото на детето в него;

➤ формиране на личностни качества, обезпечаващи индивидуалното възприемане на света и възможността за неговото творческо преобразуване, съобразно актуалните детски потребности и цели;

➤ “светооткривателство” като постижение, имащо индивидуална ценност, смисъл и значение;

➤ създаване на атмосфера на доверие, сътрудничество и сътворчество.

Усъвършенстването на детската практико-преобразуваща и изследователска дейност се постига при следните педагогически условия:

1. Предлагане на **вариативна система от образователно съдържание, форми, методи и средства** за реализиране на педагогическо взаимодействие, насочено към “... организиране на собствена откривателска дейност, съответстваща на индивидуалния темп на развитие и овладяване на универсални способности на дейност, приложими в различни условия на живот” (1, 117). Такава система дава възможност за избор на детето, съобразен с неговия индивидуален профил. Чрез нея на всяка степен на педагогическо взаимодействие се предоставят възможности за прояви на самостоятелност

и инициативност при реализиране на практико-преобразуващи и изследователски действия. Подходящи организационни форми са игровите, игрово-познавателните, обучаващите, практическите и практико-познавателните педагогически ситуации, комбинирани във варианти, позволяващи промяна в позициите на детето и възрастния и разнообразни възможности за съчетаване на тяхната активност. Поддържането на динамична структура на педагогическото взаимодействие осигурява възможности за: манипулиране с разнообразни материали, насочено към пренос и включване на свойствата на познатите предмети в контекста на нови ситуации; планиране и реализиране на различни комбинирани манипулации с тенденция към организирането им в стратегии.

2. Организиране на подходяща **образователна среда**, чието разнообразие е важно средство за разкриване на детската индивидуалност. За целта е необходимо да бъде осигурена възможност на всяко дете да манипулира и изследва различни материали и идеи. Акцентът се поставя върху създаване на “климат на търсене”, чрез пробуждане на интерес към експериментирането, основан на системно и целенасочено обогатяване на познавателния опит при отчитане проявите на детската индивидуалност и стимулиране на способността за изпробване, доказване и аргументиране на актуални изследователски решения. За педагогическата практика това означава: планиране и организиране на разнообразни възможности за избор при проучване свойствата, отношенията и особеностите на интересни за детето предмети и обекти и откриване на краткотрайни или продължителни изменения в живия и неживия свят; създаване на условия за вземане на решения по посока постигане на желана от детето изследователска цел в разумни граници; формиране на метапознавателен усет чрез овладяване на технологии за активно творческо търсене и провокиране към изказване на догадки и предположения за възможни изменения в света на предметите и явленията; откриване и стимулиране на интересното и особеното в дейността на детето чрез приемане, признаване и подкрепа на оригиналността и инициативността, т.е. поддържане на емоционален климат на доверие и подкрепа на оригиналните детски хрумвания при самостоятелно изграждане на проблемни ситуации – по образец, предложен от възрастния или по собствен замисъл.

3. Използване на **развиващ стил на педагогическо общуване**, който съдейства за създаване на положителна емоционална атмосфера и изявяване на детската творческа индивидуалност, за стимулиране на активността и възпитаване на самостоятелност и инициативност чрез използване на положителна оценка и чести емоционално-оценъчни съждения по повод поведението и дейността на децата.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Гюров, Д.* Педагогика на взаимодействието “дете – среда”. С., 1999.
2. *Энциклопедия Психология.* С., 1998.
3. *Конакчиева, П.* Экспериментирането – условие за активна творческа позиция. – *Предучилищно възпитание*, 2003, № 1.
4. *Леонтьев, А. Н.* Деятельность, сознание, личность. М., Политиздат, 1975.
5. *Поддяков, Н. Н.* Новый подход к развитию творчества у дошкольников. – *Вопр. психол.*, 1990, № 1.
6. Програма за възпитание на детето от две до седемгодишна възраст. *Е. Русинова, Д. Гюров, В. Гюрова и др.* С., 1993.
7. Развитие мышления и умственное воспитание дошкольника. Под ред. Н. Н. Поддякова, А. Ф. Говорковой. М., 1985.
8. *Хекхаузен, Х.* Мотивация и деятельность: В 2 т. Пер. с нем. Под ред. Б. М. Величковского. М., Педагогика, 1986.
9. *Шумилин, А. Т.* Проблемы теории творчества. М., Высшая школа, 1989.
10. *Якиманская, И. С.* Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М., Сентябрь, 2000.
11. *Якиманская, И. С.* Субъектный опыт // Новые ценности образования: Тезаурус для учителей и школьных психологов: Рос. фонд фундаментальных исследований. М., 1995.

PEDAGOGICAL CONDITIONS AND TOOLS FOR IMPROVING THE PRACTICAL – TRANSFORMED AND RESEARCH ACTIVITY OF THE CHILDREN 5–7 YEARS OLD

PETYA KONAKCHIEVA

Summary

The necessity of inclusion the children, 5–7 years old, in the practica – transformed and research activity is proved in the article.

The objective laws of child development and the aims of the contemporary preschool education are recognized.

The anther has systemized and suggested pedagogical conditions and tools, with which to activate the children thinking, to develop the creative abilities and to form the skills for self-regulation.